

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми дослідження. Сучасному суспільству, що динамічно розвивається, потрібні освічені, конкурентоздатні фахівці, які здатні самостійно освоювати та впроваджувати нові технології. Тому у процесі підготовки фахівців підвищується значимість самостійної роботи, як форми навчання, покликаної забезпечити необхідний досвід самоосвіти.

Останнім часом кількість аудиторного часу, що виділяється на вивчення дисциплін у ВНЗ, скорочене, при цьому змістовна частина курсів, згідно з наявними стандартами, не зменшилася, а у деяких розділах навіть розширилася. У навчальних планах на самостійну роботу студентів передбачено половину часу, рекомендованого для вивчення даного курсу. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває організація самостійної роботи студентів. Досвід самоосвіти необхідний для якісного здійснення інформаційної діяльності, яка пов'язана з вибором, освоєнням і вдосконаленням нових технологій. Таким чином, самостійна робота майбутніх фахівців відіграє важливу роль.

Цілком очевидно, що для того, щоб самостійна робота студентів була ефективною, вона має бути оснащена обґрунтованим і перевіреном на практиці науково-методичним забезпеченням. Провідною функцією науково-методичного забезпечення самостійної роботи є спрямування стихійної позаурочної роботи студентів у річище планомірної керованої і самокерованої навчальної діяльності.

Аналіз наявних досліджень з проблеми. У психологічній і педагогічній літературі відображені окремі аспекти науково-методичного забезпечення, націлені на проектування й реалізацію самостійної роботи студентів. Питання управління процесом самостійної роботи розглядаються, наприклад, у працях В. Загвязінського, П. Осипова. Питання самостійної діяльності, як форми психічної активності особистості, розкриті у працях О. Леонть'єва, Г. Пригіна, Р. Шакурова та ін.

В Україні проблеми самостійної діяльності студентів досліджують А. Коломієць, Н. Сидорчук, М. Солдатенко, О. Третяк, С. Чебоненко та ін. Достатньо дослідженими є проблеми навчання студентів самостійному пошуку інформації з метою підготовки їх до ефективного використання доступних бібліотечних ресурсів, довідкового апарату, розвитку умінь одержання потрібної інформації за допомогою автоматизованих систем і інформаційних мереж.

Зміст освітніх стандартів і рекомендації щодо їх реалізації, зокрема засобами самостійної роботи, висвітлені у нормативних документах і детально обговорюються на багатьох конференціях.

Невирішені аспекти проблеми. Науковці й практики звертають увагу на те, що наявне науково-методичне забезпечення самостійної роботи не дозволяє досягати належної ефективності реалізації освітніх стандартів. У ВНЗ набули поширення переважно такі види самостійної роботи, що виконуються за зразком. Викладачі, які дають студентам завдання для самостійної роботи, недостатньо володіють механізмами комплексної діагностики її результатів. У процесі організації самостійної роботи студентів часто відсутні ефективні механізми оцінювання ступеня самостійності та обсягу трудовитрат для індивідуальних завдань. Для багатьох спеціальностей науково-методичне забезпечення часто встигає істотно застаріти вже в процесі впровадження. Крім того, спостерігаються проблеми, пов'язані з відсутністю цілеспрямованості формування фахівця, який володіє компетентністю в сфері самоосвіти та самоорганізації.

Отже, має місце суперечність між необхідним удосконаленням самостійної роботи, як форми організації підготовки майбутнього фахівця, і недостатньою увагою до науково-

методичного забезпечення аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів, а також між необхідністю формування компетентності у сфері самоосвіти та самоорганізації і відсутністю її науково-методичного забезпечення, що включає детальне опрацювання змістових аспектів самостійної роботи в умовах реалізації освітніх стандартів.

Це й визначило актуальність проблеми дослідження і **мету статті** – визначити особливості навчально-методичного забезпечення та роботи викладача ВНЗ з організації самостійної роботи студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інтенсифікації навчання, наявності різноманітних інформаційних систем, від викладача вимагається і підбір матеріалу, і складання завдань для самостійної роботи, які б з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента, спрямовували б їхню пізнавальну діяльність на здобуття нових знань, подолання труднощів [4, с. 69].

Оскільки студенти перших курсів ще не мають навичок самостійної роботи, не вміють працювати з підручниками, необхідно під час розробки методичного й комп'ютерного забезпечення вивчення відповідних розділів урахувати цей чинник. Для створення сприятливих умов навчання у вищій школі дуже важливо забезпечити студентів такими навчально-методичними матеріалами (навчальними програмами, підручниками, навчальними посібниками, методичними рекомендаціями тощо), в яких були б реалізовані наступні принципи: науковість; доступність; систематичність. Ці принципи зумовлюють такі важливі характеристики навчально-методичних матеріалів:

- достатню повноту викладу навчальних матеріалів;
- навчальні матеріали мають містити систему опорних орієнтирів.

Завдання цих орієнтирів – допомогти студентам оперативно скласти загальне уявлення про дисципліну, що вивчається, вільно орієнтуватися в розташуванні навчального матеріалу, швидко знаходити необхідну інформацію. Як такі орієнтири можуть виступати загальноприйняті розділи, підрозділи, параграфи, сам зміст, але, крім того – виділені у тексті визначення, терміни, формулювання закономірностей, важливі смислові фрази або слова, таблиці, схеми, графіки. Все це сприяє успішнішому самостійному оволодінню навчальним матеріалом. Окрім того, сучасний підручник має містити комплекс запитань і завдань, щоб викладач міг проконтролювати, оцінити й скоректувати діяльність студентів, а, ті, в свою чергу, самостійно перевірити якість засвоєння навчального матеріалу.

Розглянемо детальніше види навчально-методичного забезпечення, покликаного підвищити ефективність самостійної роботи студентів і діяльність викладачів з її організації.

1. Навчально-методичний комплекс (НМК) викладача з навчальної дисципліни містить навчально-програмну і навчально-методичну документацію, сприяє чіткій організації викладання дисципліни й успішному засвоєнню освітнього матеріалу студентами. Використання ілюстративного й дидактичного роздаткового матеріалу: тестових завдань, проблемно-ситуаційних завдань, опорних конспектів, схем, логіко-дидактичних структур поліпшує організацію роботи студентів на занятті і дозволяє педагогові розв'язувати поставлені професійні завдання та використовувати різноманітні методи для активізації процесу навчання.

2. Навчально-методична допомога організаційного типу призначена для самостійного вивчення навчального матеріалу в процесі навчання і в позааудиторний час. На відміну від традиційних підручників, де лише описово викладений навчальний матеріал і наприкінці теми ставляться запитання, навчальний посібник організаційного типу містить: опорні сигнали, графологічні структури, різні види контролю знань, що дозволить студентам набувати знань у процесі самостійної пізнавальної діяльності, в умовах проблемної ситуації. Використання навчальних посібників організаційного типу дозволяє студентам займатися постійною самопідготовкою і отримувати цілісний матеріал

з тем, що вивчаються, оскільки знання тільки тоді є міцними, коли здобуваються, насамперед, зусиллями своєї думки, а не просто пам'яттю.

3. Збірки завдань у тестовій формі і проблемно-ситуаційних завдань розробляються викладачами для самостійної підготовки випускників до заліку, курсового іспиту, міждисциплінарного комплексного державного іспиту. Завдання в тестовій формі складаються відповідно до навчальних планів і вимог державних освітніх стандартів до змісту й рівня підготовки фахівців.

4. Електронні освітні ресурси (ЕОР) поділяють на:

– *Електронний дидактичний матеріал (ЕДМ)* для використання на лекційних заняттях в аудиторії, яка обладнана інтерактивною дошкою, разом з іншим ілюстративним матеріалом. Сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

– *Електронний навчальний модуль (ЕНМ)* для використання на практичних заняттях у комп'ютерному класі, а також для набуття навичок виконання практичних маніпуляцій. Може використовуватися у ролі тренажера.

– *Електронний навчальний посібник (ЕНП)* для самостійної аудиторної та позааудиторної роботи студентів під час вивчення цілого тематичного блоку. Містить теоретичну інформацію, практичні тренажери, контрольні завдання.

5. Науково-методичні рекомендації призначені для координації і стандартизації окремих напрямів діяльності освітньої установи. Методичні рекомендації мають різноплановий характер і орієнтовані на надання методичної допомоги керівникам структурних підрозділів освітньої установи, організаторам навчально-виховної та науково-методичної роботи, а також викладачам для використання в їхній практичній діяльності.

Особливе місце у реалізації самостійної роботи студентів займає їхня співпраця з викладачем. Це може бути виконання студентами курсових проектів (робіт), чи науково-дослідна робота студентів. Характерними особливостями таких занять є індивідуальний характер завдань, що видаються студентам для самостійної роботи, необхідність їх творчого виконання, регулярна співпраця з викладачем.

Для підвищення ефективності СРС вищий навчальний заклад, студенти і викладачі мають чітко виконувати свої функції:

ВНЗ створює необхідні умови СРС – надає навчальну літературу, навчальні аудиторії, лабораторне обладнання, доступ до ПК і мережі Інтернет.

Викладач визначає обсяг і зміст СРС над конкретною навчальною дисципліною, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, аналізує результати самостійної роботи студента, впроваджує інноваційні технології навчання, узгоджує СРС з іншими видами навчальної діяльності. Спільним завданням ВНЗ і викладача є підготовка й видання начальної-методичної літератури. Готуючи до видання навчальну літературу, необхідно звертати увагу на її придатність для СРС, наявність апарату для самоконтролю, ширше впроваджувати видання ілюстративних і методичних матеріалів для роздавання студентам, у тому числі конспектів лекцій, методичних посібників тощо.

Студент, усвідомлюючи зміст самостійної роботи з вивчення навчальної дисципліни, який відображено в навчальній програмі та методичних рекомендаціях викладача, виконує графік СРС та контрольні заходи, наполегливо вчиться, виховує в собі навички самоосвіти та професійної творчої праці.

Головне у стратегічній лінії організації самостійної роботи студентів у ВНЗ полягає не в оптимізації її окремих видів, а у створенні умов високої активності, самостійності та відповідальності студентів у процесі всіх видів навчальної діяльності. Зменшення кількості аудиторних занять на користь самостійної роботи не вирішує проблеми підвищення або навіть збереження на колишньому рівні якості освіти, бо зниження обсягів аудиторної роботи зовсім не обов'язково супроводжується реальним збільшенням самостійної роботи, яка може бути реалізована в пасивному варіанті.

У стандартах вищої професійної освіти на позааудиторну роботу передбачено не менше половини бюджету часу студента. Цей час повністю може бути використаний на самостійну роботу. Крім того, значна частина часу, що відводиться на аудиторні заняття, так само включає самостійну роботу. Таким чином, часу на самостійну роботу в навчальному процесі цілком достатньо, питання в тому, як ефективно використовувати цей час.

У загальному випадку можливі два основні напрями побудови навчального процесу на основі самостійної роботи студентів. Перший – це збільшення ролі самостійної роботи в процесі аудиторних занять. Реалізація цього шляху вимагає від викладачів розробки методик і форм організації аудиторних занять, здатних забезпечити високий рівень самостійності студентів і поліпшення якості підготовки.

Другий – підвищення активності студентів за всіма напрямками самостійної роботи в позааудиторний час. Підвищення активності студентів під час роботи в позааудиторний час пов'язане з низкою труднощів. Насамперед, це неготовність до цього як більшості студентів, так і викладачів, причому і в професійному і в психологічному аспектах. Окрім того, зазвичай наявне інформаційне забезпечення навчального процесу недостатнє для ефективної організації самостійної роботи.

Основне завдання організації самостійної роботи студентів полягає в створенні психолого-дидактичних умов розвитку інтелектуальної ініціативи і мислення на заняттях будь-якої форми. Основним принципом організації СРС має стати переведення всіх студентів на індивідуальну роботу з переходом від формального виконання певних завдань до пізнавальної активності з формуванням власної думки під час розв'язування поставлених проблемних питань і завдань.

Мета СРС – навчити студента осмислено й самостійно працювати спочатку з навчальним матеріалом, потім з науковою інформацією, закласти основи самоорганізації та самовиховання з тим, щоб прищепити уміння надалі неперервно підвищувати свою кваліфікацію. Провідна роль в організації СРС належить викладачу, завданням якого є побачити й розвинути кращі якості студента як майбутнього висококомпетентного фахівця. Під час вивчення кожної дисципліни організація СРС має утворювати єдність трьох взаємопов'язаних форм:

1) позааудиторна самостійна робота;

2) аудиторна самостійна робота, що здійснюється під безпосереднім керівництвом викладача;

3) творча, зокрема науково-дослідна робота.

Види позааудиторної СРС різноманітні, а саме:

– підготовка й написання рефератів, доповідей, нарисів і інших письмових робіт на задані теми. Студентові бажано надати право вибору теми і навіть керівника роботи; виконання домашніх завдань різноманітного характеру (розв'язування задач; переклад і переказ текстів; підбір і вивчення літературних джерел; розробка і складання різних схем; виконання графічних робіт; проведення розрахунків тощо;

– виконання індивідуальних завдань, спрямованих на розвиток у студентів самостійності й ініціативи. Індивідуальне завдання може отримувати як кожен студент, так і частина студентів групи;

– виконання курсових проектів і робіт;

– підготовка до участі у науково-теоретичних конференціях, оглядах, олімпіадах і ін.

Щоб розвинути позитивне ставлення студентів до позааудиторної СРС, слід на кожному її етапі роз'яснювати цілі роботи, контролювати розуміння цих цілей студентами, поступово формуючи в них уміння самостійної постановки завдання і вибору мети. Аудиторна самостійна робота може реалізовуватися під час проведення практичних занять, семінарів, виконання лабораторного практикуму і навіть під час читання лекцій.

Під час проведення лекційного курсу безпосередньо в аудиторії необхідно

контролювати засвоєння матеріалу основною масою студентів шляхом проведення експрес-опитувань з конкретних тем, тестового контролю знань, опитування студентів у формі гри «Що? Де? Коли?» тощо. На практичних і семінарських заняттях різні види СРС дозволяють зробити процес навчання цікавішим і підвищити активність значної частини студентів у групі. На практичних заняттях з природничо-наукових і технічних дисциплін потрібно не менше 50 % часу відводити на самостійне розв'язування завдань. Для цього необхідно мати великий банк завдань для самостійного розв'язування, причому ці завдання можуть бути диференційовані за ступенем складності. Залежно від дисципліни або від її розділу можна використовувати два шляхи:

1. Давати певну кількість завдань для самостійного розв'язування, однакових за складністю, а оцінку ставити за кількість розв'язаних завдань.

2. Видавати завдання різної складності й оцінку ставити за складність розв'язаного завдання.

За наслідками самостійного розв'язування завдань слід виставляти по кожному заняттю оцінку. Оцінювання попередньої підготовки студента до практичного заняття може бути здійснена шляхом експрес-тестування (тестові завдання закритої форми) протягом 5, максимум – 10 хвилин. Таким чином можна на кожному занятті кожному студентові поставити принаймні дві оцінки.

За матеріалами модуля або розділу доцільно видавати студентові домашнє завдання і на останньому практичному занятті з розділу або модулю підвести підсумки його вивчення (наприклад, провести контрольну роботу в цілому по модулю), обговорити оцінки кожного студента, видати додаткові завдання тим студентам, які хочуть підвищити оцінку.

З різних форм СРС для практичних занять на старших курсах найкращим чином підходять «ділові ігри». Тематика гри може бути пов'язана з конкретними виробничими проблемами або мати прикладний характер, включати завдання ситуаційного моделювання з актуальних проблем. Мета ділової гри – в імітаційних умовах дати студентові можливість розробляти і ухвалювати рішення.

Під час проведення семінарів і практичних занять студенти можуть виконувати СРС як індивідуально, так і малими групами (творчими бригадами), кожна з яких розробляє свій проект (завдання). Виконаний проект потім рецензується іншою бригадою за круговою системою. Публічне обговорення і захист свого варіанту підвищують роль СРС і підсилюють прагнення до її якісного виконання. Дана система організації практичних занять дозволяє вводити в завдання науково-дослідні елементи, спрощувати або ускладнювати завдання.

Активність роботи студентів на звичайних практичних заняттях може бути посилена введенням нової форми СРС, суть якої полягає в тому, що на кожне завдання студент отримує своє індивідуальне завдання (варіант), при цьому умова завдання для всіх студентів однакова, а початкові дані різні. Перед початком виконання завдання викладач дає лише загальні методичні вказівки (загальний порядок розв'язування, точність і одиниці вимірювання певних величин, наявні довідкові матеріали тощо). Виконання СРС на заняттях з перевіркою результатів викладачем привчає студентів грамотно й правильно виконувати технічні розрахунки, користуватися обчислювальними засобами і довідковими даними. Матеріал, що вивчається, засвоюється глибше, у студентів змінюється ставлення до лекцій, оскільки без розуміння теорії предмету, без хорошого конспекту важко розраховувати на успіх у розв'язуванні задачі. Це поліпшує відвідуваність як практичних, так і лекційних занять.

Інша форма СРС на практичних заняттях може полягати в самостійному вивченні принципів схем, макетів, програм тощо, які викладач роздає студентам разом з контрольними запитаннями, на які студент має відповісти впродовж заняття.

Виконання лабораторного практикуму, як і інші види навчальної діяльності, містить багато можливостей застосування активних методів навчання та організації СРС на основі

індивідуального підходу. Під час проведення лабораторного практикуму необхідно створити умови для максимально самостійного виконання лабораторних робіт. Для цього необхідно: 1. Провести експрес-опитування (усно або в тестовій формі) за теоретичним матеріалом, необхідним для виконання роботи (з оцінюванням).

2. Перевірити плани виконання лабораторних робіт, підготовлені студентами вдома (з оцінюванням).

3. Оцінити роботу студента в лабораторії і отримані ним дані.

4. Перевірити й виставити оцінку за звіт.

Будь-яка лабораторна робота має включати глибоке самостійне опрацювання теоретичного матеріалу, вивчення методик проведення й планування експерименту, освоєння вимірювальних засобів, обробку й інтерпретацію експериментальних даних. При цьому частина робіт може не бути обов'язковою, а виконуватися у рамках самостійної роботи з курсу. У низці робіт доцільно включити розділи з додатковими елементами наукових досліджень, що потребують поглибленого самостійного опрацювання теоретичного матеріалу.

Висновок. Отже, для ефективності самостійної роботи необхідно забезпечити студента методичними і навчальними матеріалами, програмою, матеріалами, що містять методику оцінювання здобутих результатів. Проблеми створення такого забезпечення з використанням сучасних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій належать до подальших напрямів дослідження.

Література:

1. Коломієць А. М. Процес навчання як допомога в самостійній роботі студента / Коломієць А.М. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: Збірник наукових праць. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2000. – С.370-373.
2. Сидорчук Н.Г. Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього учителя до самоосвітньої діяльності / Сидорчук Н.Г. // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб.наук.пр. – К., 2001. – Ч.2. – С.149-151.
3. Солдатенко М. М. Методологічні аспекти організації самостійної підзнавальної діяльності студентів / М.М. Солдатенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – №2. – С. 24-30.
4. Чебоненко С. О. Самостійна робота студента в умовах освітньо-інформаційного середовища вищого навчального закладу / Чебоненко С. О., Третяк О. С // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету (Серія: Педагогічні науки) [Текст]. Вип. 80 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – С.69-71.

У статті визначено особливості навчально-методичного забезпечення та роботи викладача ВНЗ з організації самостійної роботи студентів.

Ключові слова: навчально-методичне забезпечення, самостійна робота студентів.

В статье определены особенности учебно-методического обеспечения и работы преподавателя ВУЗа по организации самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: учебно-методическое обеспечение, самостоятельная работа студентов.

In the article the features of the educational and methodical providing and work of teacher of Institute of higher are certain on organization of independent work of students.

Keywords: educational and methodical providing, independent work of students.